

Stručný průvodce pro asistenty podporující děti a žáky z Ukrajiny

Obsah

1. Ukrajinský a český vzdělávací systém – základní podobnosti i rozdíly.....	2
2. Rychlé shrnutí známých věcí – kompetence a náplň práce asistenta pedagoga, jeho role ve škole a ve třídě	5
3. Čeština jako druhý jazyk.....	8
4. Zapojení do kolektivu (integrace do třídy a školy)	11
5. Jak komunikovat se zákonnými zástupci.....	12
6. Žák z Ukrajiny jako dítě cizinec, ohrožené dítě a válečný uprchlík.....	14

1. Ukrajinský a český vzdělávací systém – základní podobnosti i rozdíly

Pro ukrajinské školství je charakteristické, že v posledních letech zažívá řadu změn. Některé jsou relativně rychlé, jiné se v praxi projevují pomaleji (i vlivem nedávných událostí). Změny se týkají jak vzdělávacího systému či podpůrných profesí, tak například i rozvoje dalších institucí, mezi které patří ekvivalent České školní inspekce, zavádění nových technologií či nastavování principů inkluze. Mezi systémy českého a ukrajinského vzdělávání najdeme mnoho podobností, ale i řadu specifíků, které mohou přímo ovlivňovat adaptaci ukrajinských žáků na českých školách.

Nová ukrajinská škola

Nová ukrajinská škola je oficiální název reformy vzdělávání, kterou ukrajinské školství dlouhodobě prochází. Reforma obsahuje řadu prvků, s jejichž realizací bylo i s ohledem na sílu historických tradic a přístupů již od začátku počítáno v horizontu desetiletí. Navenek jsou asi nevýraznějšími prvky zavedení dvanáctileté školní docházky (povinných je 9) a dvanáctistupňového systému hodnocení. Dle zákona přijatého v roce 2017 studují žáci, kteří nastoupili do první třídy po roce 2018, nově celkem 12 let. Pro žáky, kteří první ročník absolvovali před rokem 2018, platí původní jedenáctiletá docházka. Mateřská škola není povinná a lze do ní docházet už od dvou let. Vedle toho existují také státní nebo soukromé jesle, do kterých je možné umísťovat i mladší děti.

Stupně vzdělávání na Ukrajině

Celý cyklus dvanáctiletého vzdělávání je možné absolvovat na jedné škole, což při porovnání s ČR není příliš obvyklé. Odpovídá to také charakteru ukrajinských škol, kterých je bez rozlišení typu téměř 20 tisíc, přičemž drtivá většina z nich poskytuje všech dvanáct stupňů vzdělávání. Tyto „obecně základní“ školy navštěvuje téměř 5 miliónů žáků, což je v porovnání s počtem žáků na základních a středních školách v ČR skoro čtyřnásobek (na ZŠ je u nás zapsáno 960 tisíc žáků, na SŠ asi 430 tisíc).

Věk	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18+
Ročník	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12*	
Stupeň	Základní všeobecné vzdělávání				Základní střední všeobecné vzdělávání					Všeobecné střední			
										Střední vzdělávání			
											VŠ**	VŠ	

* pro žáky, kteří nastoupili školní docházku po roce 2018 ** pro žáky, kteří nastoupili školní docházku před rokem 2017

I na Ukrajině je možné po deváté třídě přestoupit na (jinou) střední školu. Tyto školy nabízejí maturitní i nematuritní obory s různým zaměřením, povětšinou s délkou studia čtyři roky. Po 12. třídě studenti skládají standardizovanou zkoušku (certifikace), na základě které mohou pokračovat ve studiu na vysoké škole. Závěrečnou zkouškou, která opravňuje ke vstupu do vysokoškolského studia, je ukončeno i studium čistě středoškolské.

Jak se hodnotí v ukrajinské škole

V ukrajinském školství se rozšiřuje využívání slovního hodnocení, v prvním a druhém ročníku základní školy probíhá hodnocení převážně slovně, od třetího ročníku se studijní posun žáka hodnotí často paralelně slovně s bodovým hodnocením nebo jen bodově. Škálu a převod hodnocení na český ekvivalent znázorňuje přiložená tabulka. Zvolený způsob hodnocení podléhá rozhodnutí pedagogické rady školy.

Nejhorším bodovým výsledkem, kterého může žák dosáhnout, je 1, nejlepším 12. K získání dvanácti bodů jsou potřeba hluboké znalosti a velmi dobrá orientace v probíraném učivu, předpokládá se i rozsáhlá domácí příprava. Na Ukrajině je běžné si nízké hodnocení opravovat úkoly navíc.

V ukrajinské škole je běžné známkovat např. i vedení sešitu. Znamky z chování naopak chybí, stejně jako napomenutí či důtky. Chování je součástí slovního hodnocení. Co může v českém kontextu překvapit je fakt, že žáci neopakují ročníky, a to ani (či především) z důvodu špatného prospěchu.

Bodová škála (ukrajinský systém)	Odpovídající hodnocení (znamky v ukrajinské škole)	Převod na české známky
12	1+	
11	1	1
10	1-	
9	2+	
8	2	2
7	2-	
6	3+	
5	3	3
4	3-	
3	4	4
2	4-	
1	5	5

Inkluze a podpůrné profese ve školství

Probíhající reforma ukrajinského školství zavádí také principy inkluze, či spíše integrace žáků s nižším stupněm znevýhodnění do běžných tříd základních škol (souběžně existuje systém škol speciálních). Inkluzivní snahy jsou na Ukrajině v začátcích, včetně zavádění podpůrných profesí, poraden a odpovídajících metodik. Na školách nejsou zavedena školní poradenská pracoviště, jejich roli zastává psycholog, jehož práce kromě diagnostiky zahrnuje i výchovné a kariérní poradenství. Nově by se měl věnovat i klimatu ve třídě/škole, well-beingu žáků i učitelů, facilitaci a mediaci či podpoře společného vzdělávání. Tyto podněty jsou však realitou pouze v omezeném počtu škol situovaných ve velkých metropolích. Celý proces zavádění proinkluzivního školství zohledňujícího individuální potřeby každého žáka je teprve v počátcích. Lze to vidět například na počtu asistentů pedagoga podporujících žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, kterých je na Ukrajině cca 11 tisíc, přičemž v ČR tuto pozici při 4krát menším celkovém počtu žáků aktuálně zastává přes 29 tisíc osob.

Zvyklosti na ukrajinských školách, kterých bychom si měli všimnout

Školy na Ukrajině používají jako oficiální jazyk ukrajinštinu, v některých částech země se ale běžně mluví rusky, polsky, maďarsky, rumunsky či jinými jazyky a dialekty. Prakticky to někdy může znamenat, že dítě z ukrajinské školy samotný ukrajinský jazyk neovládá, či jej ovládá pasivně. Cizí jazyky se většinou vyučují od první třídy, přičemž převažuje angličtina. Obsah učiva se řídí vzdělávacími programy pro jednotlivé ročníky vydávanými tamním ministerstvem školství.

Ukrajinskou abecedu znají děti už před nástupem do školy, stejně jako základy sčítání nebo odčítání. (S latinkou se obecně seznamují právě při osvojování si cizích jazyků ve vyšších ročnících.) Odklady

školní docházky na Ukrajině nejsou zvykem – chybí odborníci, kteří by odklad mohli doporučit. Rodiče většinou volí nástup do školy dle věku dítěte. V českém kontextu tak mohou být odklady nebo přípravné třídy ukrajinskými rodiči vnímány silně negativně ve smyslu potvrzení zaostávání jejich dítěte a je vhodné s nimi o účelu těchto opatření diskutovat.

Při srovnání s českým kurikulem se učivo na ukrajinských školách může v některých předmětech zdát nahuštěné a náročné (v matematice, přírodopise nebo fyzice). Velký důraz je tam kladen i na domácí přípravu. Napříč předměty se také relativně častěji než u nás objevuje téma Ukrajiny, ukrajinské historie, státnosti a národních tradic. Děti jsou také v porovnání s českými více vedeny k vysokým standardům rukopisu.

Školy na Ukrajině mají různé zvyklosti a nároky co se týče oblékání. Zatímco do některých z nich chodí děti běžně oblečené v teplácích, jiné mají zavedené školní uniformy a přísně na nich trvají. Přezouvání, dobře známé z českých škol, rovněž není všude povinné. Žáci jsou oproti jejich českým protějškům také zvyklí si řadu pomůcek a učebnic nechávat ve škole, domů si je nenosí. Dané je to jak tím, že zejména mladší žáci si často vypracovávají domácí úkoly již v družině, ve které mají k dispozici i pomoc učitelů, tak i tím, že je dnes většina ukrajinských učebnic dostupná zdarma v digitální podobě. Velkou změnou oproti českému prostředí je zodpovědnost žáků za úklid ve třídě.

Výše uvedené zvyklosti z ukrajinských škol budou samozřejmě přímo či nepřímo ovlivňovat adaptaci žáků v českých školách. V ukrajinské škole převládá důraz na předávání vědomostí. Výchovná složka vzdělávání (například společné nastavování pravidel, jejich připomínání nebo srozumitelné nastavování hranic) není formalizovaná. Výuka bývá spíše frontální. Na českých školách v důsledku toho mohou ukrajínští žáci některé situace vyhodnocovat nesprávně, jak ukazuje níže uvedený příklad. Je proto vhodné ukrajinské žáky od nástupu do školy seznámit se školními zvyklostmi, vysvětlit pravidla (i opakovaně při jejich porušování), případně je napojovat na spolužáky z Ukrajiny, kteří jsou v ČR již delší dobu. Pravidla a zvyklosti je samozřejmě nutné komunikovat i s rodiči. A to i takové, které se nám mohou díky dobré znalosti prostředí jevit jako „automatické“.

Jeden příklady z praxe z českých ZŠ:

„V okamžiku, kdy chtěla paní asistentka ve výuce udělat skupinky, aby si ukrajínští žáci sedli na trávu a něco dělali, tak oni si šli pro svačtinu, šli se napít a mysleli si, že je přestávka; kooperace ve výuce na Ukrajině tolik neprobíhá.“

Motivace ukrajinských žáků zapojovat se do výuky a více se integrovat do českých školních kolektivů samozřejmě do velké míry souvisí také s tím, jak jejich rodiny vnímají svůj pobyt v ČR – zda plánují zůstat dlouhodobě nebo se vracejí střídavě na Ukrajinu a zpět do ČR. U dětí z rodin počítajících s brzkým návratem lze očekávat, že budou častěji navazovat vztahy spíše s ukrajinskými spolužáky. Úkolem školy je nicméně usilovat o zapojení všech dětí, i těch, jejichž pobyt je krátkodobý.

Pro hladší zapojování žáků do kolektivu lze přizvat na pomoc školního psychologa či speciálního pedagoga (o traumatu u dětí a zpracovávání prožitků z válečné reality pojednává samostatná kapitola), dále podporovat zvládnání českého jazyka, a především děti nesegregovat. Jejich vylučování, byť někdy může být i dobře míněné (např. s ohledem na „dočasnost“ jejich pobytu v ČR), může být příčinou budoucích problémů s jejich uplatnitelností ve společnosti, vstupem do dalšího studiu či na trh práce.

V neposlední řadě je dobré myslet na to, že adaptaci žáků pomáhá i přizpůsobení vnitřních prostor školy – například umístění jednoduchých informačních cedulí či nástěnek v jejich mateřském jazyce. Nikdy by se také neměli ocitnout v situaci, že nebudou vědět, na koho se mohou obrátit s žádostí o

pomoc při řešení nějakého problému. K tomu může někdy pomoci například český spolužák jako vrstevnická podpora a kontaktní osoba.

Pohled do českých škol očima ukrajinských žáků, kteří je již navštěvují

Někteří ukrajinští žáci, kteří mají čerstvé zkušenosti z českých základních škol, popisují učivo jako méně náročné i méně objemné. Všimají si, že dostávají méně domácích úkolů. Jsou z Ukrajiny zvyklé učit se hodně nazpaměť a zvládat velké množství učiva. Ukrajinský školní systém hodnotí tudíž jako přísnější. Kromě toho také vyzorovali, že česká škola je více propojená s rodiči.

Ve zvládnání českého jazyka samotní žáci velké problémy nevidí, obtíže jim ale přirozeně dělají předměty, které obsahují velké množství odborných slov. Na české školní prostředí a jazyk se dokáží adaptovat za poměrně krátkou dobu – dle zkušenosti sociálních pracovníků a lektorů češtiny ukrajinští žáci dobře rozumí česky do tří měsíců a do devíti měsíců již i dobře komunikují. Bohužel díky příbuznosti obou jazyků a jejich společnému slovanskému základu se však může lehce stát, že si ve snaze češtinu rychle zvládnout zafixují gramatické chyby, které se v budoucnu špatně odstraňují (nejčastěji ve skloňování jmen a zájmen a časování sloves).

Užitečné zdroje:

[META o. s.: Ukrajina](#) – materiál o vzdělávacím systému Ukrajiny, Meta o. s.

[PODCAST 26. díl: Vzdělávací systém a společné \(inkluzivní\) vzdělávání na Ukrajině | Zapojme všechny.cz](#)
(zapojmevsechny.cz)

[Základní informace k vzdělávacímu systému Ukrajiny v porovnání s českým vzdělávacím systémem](#) – MŠMT ČR a příložená [grafika](#) (schéma vzdělávacího systému Ukrajiny)

[Zvyklosti ve školách na Ukrajině: udělejte si jasno | Zapojme všechny.cz](#) (zapojmevsechny.cz)

2. Rychlé shrnutí známých věcí – kompetence a náplň práce asistenta pedagoga, jeho role ve škole a ve třídě

V současnosti lze zajistit pozici asistenta v českých školách několika způsoby. Liší se rozsahem a typem vykonávaných pracovních činností, ale také zdrojem financování.

Patrně nejčastější a nejznámější je zajištění asistenta pedagoga formou podpůrného opatření na základě doporučení školského poradenského zařízení (nejčastěji pedagogicko-psychologické poradny). Přidělení asistenta pedagoga je typem podpůrné opatření třetího nebo vyššího stupně ve smyslu příslušné vyhlášky MŠMT. Tato pozice se také nazývá „asistent pedagoga“.

Další velmi využívanou formou personální podpory škol v této oblasti jsou projekty zjednodušeného vykazování, tzv. „šablony“. Ty jsou vypisovány jako projektové výzvy v rámci operačních programů MŠMT. V nedávné minulosti to byl operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání, aktuálně mohou školy čerpat prostředky na tuto pozici z operačního programu Jan Amos Komenský (2022–2025). V rámci šablon lze školu posílit o pozice „školní asistent“ a „dvojjazyčný asistent“.

Další možností, jak rozšířit pedagogický sbor školy o asistenta pedagoga je samozřejmě forma standardního zaměstnaneckého poměru financovaného ze školního rozpočtu. V praxi běžných základních škol se nicméně toto řešení volí velmi málo, a to s ohledem na jejich napnuté rozpočty a

především možnosti, které přinášejí nástroje uvedené výše. V souvislosti s ruskou agresí na Ukrajině a příchodem desítek tisíc dětí coby válečných uprchlíků do ČR, potažmo do českých škol, připravilo MŠMT od tohoto školního roku zvláštní podporu integrace ukrajinských dětí a žáků prostřednictvím pozice „ukrajinského asistenta pedagoga“¹. Připravovaná pravidla zavedení této pozice do škol naznačují, že cílí na ukrajinské občany (např. učitele), kteří budou působit především tam, kde počet ukrajinských žáků nepřesáhne polovinu z celkové žákovské populace. O obsazení pozice rozhoduje ředitel školy, který také ověřuje kvalifikaci uchazeče, přičemž financování tohoto opatření bude nastaveno přes tzv. mimořádný normativ.

Jelikož se v prostředí našich škol můžeme patrně nejčastěji setkat se dvěma základními typy asistentství, s asistentem pedagoga a se školním asistentem, seznáme se blíže s jejich rozdílnostmi jak z pohledu legislativy, tak i samotného působení ve škole.

Asistent pedagoga:

- je vždy pedagogickým pracovníkem,
- jeho pracovní povinnosti vycházejí zejména ze školského zákona a zákona o pedagogických pracovnících a souvisejících vyhlášek,
- zřízení jeho pozice je vázáno na přítomnost žáků se speciálními vzdělávacími potřebami; asistent pedagoga plní v takovém případě roli tzv. podpůrného opatření uplatňovaného ve třídě nebo studijní skupině, ve které se tito žáci vzdělávají,
- je zaměstnancem příslušné mateřské, základní nebo střední školy (případně školského zařízení).

Školní asistent (v projektech MŠMT):

- není pedagogickým pracovníkem,
- není spojen s konkrétním žákem, jeho působností je v tomto smyslu celá škola,
- není podpůrným opatřením „asistent pedagoga“ ve smyslu tzv. školského zákona a není tedy doporučován jako podpůrné opatření ze strany školského poradenského zařízení,
- školy pozici školního asistenta získávají díky projektům, které realizují, úvazek školního asistenta je financován tzv. šablonou, kterou si školy mohou dle svých potřeb zvolit,
- profese školního asistenta tedy není definována legislativně (tj. není pojmenována v zákonech ani vyhláškách) a náplň jeho práce se řídí projektovými výzvami a pravidly,
- pracuje vždy na dobu určitou podle trvání projektu konkrétní školy,
- jakožto nepedagogický pracovník má nižší nárok na dovolenou (4–5 týdnů ročně), nemá nárok na studijní volno a v rámci vzdělávání nespadá do režimu dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků,
- zaměstnavatelem školního asistenta je zpravidla mateřská nebo základní škola.

Asistentem pedagoga může v ČR být člověk jak s vysokoškolským, tak i středním nebo i se základním vzděláním. Podmínkou je však odpovídající pedagogické vzdělání nebo absolvování příslušného kvalifikačního kurzu. Nejkratší z těchto kurzů má předepsaný rozsah nejméně 40. Jak pro asistenty pedagoga, tak pro školní asistenty nicméně platí, že ve výjimečných případech lze pozici dočasně obsadit i pracovníkem bez odpovídající kvalifikace, pokud škola prokazatelně nemůže získat pracovníka s požadovanou kvalifikací.

¹ Avízo MŠMT o ukrajinském asistentovi pedagoga viz: <https://www.smocr.cz/Shared/Clanky/11877/961-2022-priloha-1056748794-0-avizo-ukrajinsky-asistent.pdf>

Spolupráce asistenta a učitele – kompetence, samostatnost a odpovědnost

S různou podobou asistentství se setkáváme v našich školách již více než dvacet let, přesto stále přetrvávají velké kvalitativní rozdíly ve vnímání role asistentů a jejich zapojení do výuky, a to nejen mezi školami, ale i v rámci jedné školy. I když možnosti zřízení asistentů, různé zdroje financování a zaměření mohou být poněkud matoucí, zůstává společný zájem o podporu vzdělávání konkrétního dítěte. Problematickými oblastmi přitom zůstává nejasné vymezení kompetencí a odpovědnosti mezi asistenty a učiteli a s tím spojená nedostatečně sdílená očekávání a představy o spolupráci mezi sebou. Především dovednost společně plánovat a vytvářet podmínky pro nastavení spolupráce na začátku může být velkou výzvou, stejně jako například obtížná koordinace společného plánování na druhém stupni základní školy, kde do hry vstupuje více učitelů různých předmětů.

Dalším často diskutovaným bodem je otázka míry samostatnosti pozice asistenta versus sdílení a delegování odpovědnosti na jiné členy pedagogického sboru. Samostatnost asistentů je jistě žádoucí požadavek, především máme-li na mysli jeho kompetenci (schopnost) porozumění potřebám žáků a učitelů a nezávislost v možnosti uplatnění vlastní kreativity a iniciativy. Za stejně pozitivní můžeme považovat samostatnost asistentů při přípravě na výuku, kdy se asistent nad rámec příprav s vyučujícím dál samostatně vzdělává a z vlastní iniciativy vyhledává a připravuje různé metodické zdroje a pomůcky. Samostatnost asistenta ve smyslu plné nezávislosti na učiteli co se týče odpovědnosti za rozvoj žáka je už ale problematická.

Taková odpovědnost asistentovi z titulu jeho pozice a funkce ve škole nenáleží a ze zkušeností plyne, že je mnohdy třeba si právě toto ve škole vydiskutovat. Mluvíme i o situacích, kdy nároky vyučujících nebo vedení školy přesahují běžnou kvalifikaci asistentů. Samostatná příprava a realizace učiva, důraz na práci odděleně od kolektivu, kdy asistent funguje spíše jako soukromý učitel nebo osobní asistent, není ani žádoucí, ani v souladu s posláním a kompetencemi asistentů. Navíc tak může paradoxně docházet k „vyvádění“ žáků z třídního kolektivu, což je pravý opak smyslu fungování asistentů ve školách, tj. děti a žáky začleňovat, nikoli segregovat.

Pamatujme:

- Přítomnost asistenta ve třídě by nikdy neměla znamenat rezignaci na přímou práci učitele s žáky, kterým se asistenti věnují.
- Je žádoucí, aby se asistent mohl věnovat i ostatním žákům a vytvořil tak prostor učiteli pro intenzivní práci s žáky, kteří to potřebují.
- Asistent pedagoga má nezastupitelnou roli při spoluvytváření pozitivního klimatu třídy.
- Samostatné plánování výuky, vyučování, hodnocení nebo řešení výchovných obtíží žáků je odpovědností učitele. Učitel může samozřejmě požádat o spolupráci, radu nebo návrhy od asistenta pedagoga. Stejně tak může být i učitel občas požádán, aby zastal některé z úkolů asistenta, když zrovna není k dispozici.

Doporučení pro efektivní spolupráci asistentů a vyučujících:

- Důležitým předpokladem efektivní spolupráce je, aby asistent i učitel měli prostor pro společné přípravy na výuku a společné konzultace o potřebách žáků. Důležité jsou důvěra, otevřenost vůči změnám a přímá komunikace – to vyžaduje čas, vědomé úsilí a snahu o seberozvoj.
- V případě, že asistent působí jen v jedné nebo dvou třídách (což je optimální varianta), by mělo jít o minimálně patnáct minut po vyučování, kdy si s učitelem společně zhodnotí práci žáků ten den a naplánují práci na den příští.
- Až na výjimečné případy (např. zástup) by mělo být pravidlem, že asistent přichází do výuky připraven a ví, s jakými žáky a na čem bude v dané vyučovací hodině pracovat.
- Pravidelné konzultace asistenta s učitelem jsou nezbytné i pro úspěšné zapojení asistenta do vyučování – asistent musí mít od učitele přesné instrukce, na čem a jak s žáky pracovat.

- Klíčová je organizace výuky, která je plně v kompetenci učitele a která umožňuje aktivní zapojení všech žáků a podporuje jejich vzájemnou spolupráci,
- V neposlední řadě je velmi důležité dbát na kvalitní a pravidelnou metodickou podporu jak asistentů, tak pedagogů, zahrnující i prevenci proti vyhoření.

Co mohou dělat učitelé a asistenti společně?

- Jít příkladem, být dobrým vzorem v chování a komunikaci, povzbuzovat přijetí a začleňování různorodých žáků,
- umožnit, podporovat a rozvíjet interakce mezi žáky se znevýhodněním i bez něj,
- dohlížet na děti a žáky v prostorách školy i mimo ni a je-li to možné, z adekvátní vzdálenosti, aby byla umožněna také kvalitní vzájemná vrstevnická interakce,
- zapojovat se do diskuse s rodinou, případně odborníkem, o učení a pokroku dítěte či žáka.

Užitečné zdroje:

<https://zapoimevsechny.cz/kategorie/detail/asistent-pedagoga> – tematická oblast asistent pedagoga, školní asistent s množstvím inspirativních materiálů

www.asistentpedagoga.cz – portál pro školní asistenty a asistenty pedagoga

[Vyhláška č. 27/2016 Sb.](#) – vyhláška o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných

https://issuu.com/novaskolaops/docs/mapov_n_vyu_v_n_ap_a_a_v/1ff=true&e=32306628/57243122 – mapování využívání asistentů pedagoga a školních asistentů v MŠ a ZŠ, OSF Praha (2017)

<http://www.msmt.cz/file/46497/> – hlavní závěry analýzy implementace společného vzdělávání v období 1. 9. 2016 – 31. 10. 2017, MŠMT ČR

[Standard práce asistenta pedagoga, s.54-61](#) – publikace Systémové podpory inkluzivního vzdělávání

<https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp> – statistická ročenka informačního systému MŠMT ČR

3. Čeština jako druhý jazyk

Děti, které přicházejí do českých škol ze zahraničí, se musí co nejrychleji naučit česky nejen proto, aby se byly schopny vzdělávat v české škole, ale také aby se zapojily do života české společnosti a našly si přátele. Tyto děti/žáci cizinci již svůj mateřský jazyk zpravidla ovládají a češtinu se tak učí jako druhý jazyk. Způsob, jakým se cizinci učí češtinu se podobá obsahem, metodami i formou tomu, jak se učíme cizí jazyky, například angličtinu (i když ukrajinština je z hlediska porozumění samozřejmě češtině bližší). Navíc platí, že předmět „čeština jako druhý jazyk“ rozhodně nelze automaticky zaměňovat s předmětem „český jazyk a literatura“, se kterým má ve skutečnosti velmi málo společného.

Vžijte se do situace, že dlouhodoběji pobýváte v cizí zemi, kde nikomu nerozumíte, nemůžete se na nic zeptat a nemůžete tudíž ani vyjádřit, co potřebujete. Snažíte se naučit místní jazyk. Jaké to pro vás je mluvit cizím jazykem, číst a psát, snažit se rozumět, co ten druhý říká? Co z toho je pro vás těžké a co je lehčí? Co vám to usnadňuje? A co vám pomáhá necítit se ve společnosti (škole) ztracený či ztracená? Jakou slovní zásobu a fráze potřebujete znát první? To vše jsou otázky, které si více či méně vědomě klade také žák s odlišným mateřským jazykem, než je čeština.

Jeho postavení a vzdělávání je v České republice řešeno nejrůznějšími předpisy, stejně jako existují podpůrné mechanismy a dotační tituly zaměřené na jeho podporu. Žák, který například dochází do české školy méně než rok, má právo na intenzivní jazykovou přípravu v pověřené škole, které jsou k tomu určeny v každém kraji (více: <https://cizinci.npi.cz/legislativa/>). Výuka češtiny jako cizího (druhého) jazyka je také realizována v rámci podpůrných opatření na základě doporučení školského poradenského zařízení (poradny), případně v rámci pedagogické intervence jako 1. stupeň podpůrného opatření.

Z perspektivy asistenta pedagoga je důležité zdůraznit, že to není on, kdo je primárně zodpovědný za výuku češtiny jako druhého jazyka. Asistent pedagoga má i při osvojování českého jazyka v rámci třídy pouze podpůrnou funkci. Stejně důležité jako hodiny češtiny jako druhého jazyka, jsou pro žáka s odlišným mateřským jazykem i příležitosti učit se češtinu v rámci ostatní běžné výuky, stejně jako při komunikaci s českými spolužáky mimo výuku.

Rychlé tipy, jak pracovat se žákem, který se začíná učit češtinu

- Seznamujte žáka s abecedou, výslovností a tvary písmen (když neovládá latinku).
- Pro počáteční komunikaci podporujte žáka v užívání slovníku, který by měl mít neustále u sebe, například mu umožněte používání Google překladače.
- Mějte u sebe a používejte komunikační kartičky, piktogramy, grafy a tabulky s vizualizací potřebných informací.
- Polepte věci ve třídě kartičkami s jejich českými názvy.
- Respektujte tzv. tiché období žáka (období, kdy se žák ostýchá mluvit česky a upřednostňuje jiné způsoby komunikace).
- Pomáhejte se zvládnutím základní slovní zásoby a překladu českých slov a vět do žákova mateřského jazyka.
- Modelujte správné užívání češtiny, kladte důraz na spisovnost a výslovnost.
- Vyvarujte se hovorových výrazů a žargonu.
- Držte se obvyklé spisovné slovní zásoby.
- Mluvte pomalu a zřetelně.
- Užívejte co největší množství příkladů.
- Klíčová slova pište, aby je žák mohl nejen slyšet, ale i vidět (vyhradte si např. stále stejné místo vpravo na tabuli, které oddělíte čarou, a tam pište slovíčka).
- Hojně užívejte gesta, vše názorně demonstруйте.
- Zadávejte instrukce postupně, stále ve stejném tvaru, opakujte je a doprovázejte gesty.
- Ověřujte pochopení instrukcí a úkolů.
- Nepoukazujte zbytečně na nedostatky žáka v češtině. Důraz na správné koncovky by neměl odradit žáka od pokusů domluvit se.
- Berte chyby jako součást učení.
- Často chvalte a podporujte.

Na úplném začátku

Seznamujte žáka se slovní zásobou a frázemi spojenými s vybranými tématy, pomáhejte se zvládnutím uvedených cílů:

- SEZNAMOVÁNÍ, PŘEDSTAVOVÁNÍ – umí vyslovit a napsat své jméno a třídu, rozumí slovu jméno, příjmení, třída.
- POZDRAVY – umí pozdravit dospělého a vrstevníka: dobrý den, na shledanou, ahoj.

- SOCIÁLNÍ FRÁZE – umí poděkovat, požádat, omluvit se, projevít souhlas a nesouhlas a rozumí těmto slovům: Děkuji, Prosím, Můžu?, Promiň/te, ano, ne (kývnout a zavrtět hlavou).
- VYJÁDŘENÍ POTŘEB – umí říci: Potřebuji na WC, Mám hlad/žízeň, Můžu se napít/najíst?, Není mi dobře, chci domů, Potřebuji pomoc.
- KOMPENZAČNÍ STRATEGIE A FRÁZE – umí vyjádřit, že nerozumí: přihlásí se, pokrčí rameny, zavrtí hlavou – Nevím, Nerozumím, Co mám dělat?.
- INSTRUKCE A POKYNY VE ŠKOLE, VČETNĚ „ŠKOLNÍ SLOVNÍ ZÁSObY“ – rozumí ustáleným instrukcím, např. Napiš, Jdi, Sedni si, a klíčovým slovům, která potřebuje, např. první hodina, úkol, matematika, rozvrh, oběd, přestávka.
- ČINNOSTI VE ŠKOLE – rozumí především slovesům jako malovat, psát, složit, jít, cvičit, vzít, mít – vždy v příslušném tvaru a kontextu, např. Jdeš na oběd?, Máš tělocvik?, Namaluj to.
- VĚCI KOLEM NÁS VE TŘÍDĚ, VE ŠKOLE, V TAŠCE – rozumí slovům, která potřebuje k provozu ve třídě, např. tužka, lavice, tabule, židle, penál, učebnice, okno, dveře – tato slova spojujeme s barvami, zájmeny můj, tvůj.
- MÍSTA VE ŠKOLE – rozumí slovům, která potřebuje k provozu ve škole, např. třída, chodba, kabinet, tělocvična, jídelna. Rozumí základní orientaci v prostoru vepředu, vzadu, vpravo, vlevo, nahoře, dole.
- ČASOVÉ ÚDAJE – rozumí dnům v týdnu a slovům hodina a minuta v kontextu školního rozvrhu a provozu třídy.

Podle času, schopností a potřeb žáka zařazujeme obdobně místa v okolí nebo činnosti mimo školu (volný čas). Tato a další témata (třída, škola, rodina, co rád/a dělám, stravování, lidské tělo, čas, místo kde žiju, příroda) jsou podrobněji popsána v Kurikulu češtiny jako druhého jazyka pro základní vzdělávání, které naleznete na <https://cizinci.npi.cz/kurikulum/>

Učebnice pro ty, kteří se učí češtinu jako druhý jazyk:

- **Nečtenáři**
<https://www.inkluzivniskola.cz/pracovni-sesit-nectu-nepisu-ucim-se-cesky>
- **Mladší čtenáři**
Škodová, S.: Domino. Český jazyk pro malé cizince 1, 2. Wolters Kluwer ČR, a. s. (2010, 2012)
Táborková, J.: Hezky česky I., II. NIDV (2016, 2017). Dostupné z: https://cizinci.npi.cz/wp-content/uploads/2016/09/20161244_PRACOVNI_LISTY_TABORKOVA_solo_str_screen.pdf
- **Starší čtenáři**
Titěrová, K. a kol.: Levou zadní 1: Čeština jako druhý jazyk. META o.p.s. (2018)
Podrobnější přehled dostupných materiálů najdete na <https://cizinci.npi.cz/metodiky/> nebo na <https://www.inkluzivniskola.cz/>
Kartičky k tématům jsou dostupné na <https://www.inkluzivniskola.cz/cdi/materialy-k-tematum> nebo na <https://www.kurzycestinyprocizince.cz/>
Komunikační kartičky lze nalézt na <https://www.autismus-a-my.cz/nahradni-komunikace/> a přehled dalších možností na <https://www.inkluzivniskola.cz/komunikace-s-ditetem>

4. Zapojení do kolektivu (integrace do třídy a školy)

Při nástupu každého nového žáka je nutné věnovat patřičnou pozornost procesu přijetí a integrace do školy a třídy. U žáků bez znalosti češtiny, kteří poprvé vstupují do českého vzdělávacího systému a často přicházejí i v průběhu školního roku, to platí o to více. Dobře zvládnuté první dny pobytu ve škole žákovi pomohou rychle se zapojit a nastartovat cestu ke školnímu úspěchu. Mnohé výzkumy jasně dokazují, že pokud se žák ve škole cítí vítán a zažívá přijetí, prudce stoupá motivace k učení a minimalizují se výchovné problémy.

Představte si, že vy sami nastupujete do nové školy, nikoho tam neznáte, nedokážete se dorozumět, nevíte, kde je jídelna, šatna ani tělocvična, neznáte pravidla a zvyklosti. Co byste potřebovali vědět? Co byste potřebovali ukázat? Co by vám pomohlo, abyste se cítili lépe? Tato perspektiva vám může pomoci najít správný přístup k práci s dítětem či žákem z Ukrajiny, který právě začal navštěvovat Vaši školu.

Role asistenta je velmi důležitá, neboť podporuje žáka, aby se mohl přes svůj jazykový hendikep co nejvíce zapojovat do společných aktivit třídy. Zároveň ho nenásilnou formou seznamuje se spolužáky a zapojuje do sociálních sítí ve škole. Určitě by se neměl stát „osobním učitelem“, který s žákem pracuje samostatně bez návaznosti na aktivity třídy a tráví s ním osamocně přestávky.

Jak může asistent usnadnit začlenění žáka cizince do třídy a do kolektivu

V prvních dnech byste měli být žákovi nápomocni zejména při seznamování. Přestavte žáka pedagogům, kteří ve třídě vyučují, spolužákům zejména z kmenové třídy, ale i z dalších tříd ročníku, vedení školy a postupně i dalšímu personálu školy. Seznamování se všemi není nutné provádět hned první den a najednou (ale ostatní pedagogové a personál školy, např. kuchařky, uklízečky, by měli o novém žákovi cizinci vědět hned s jeho příchodem, aby nedocházelo k případným nedorozuměním). Můžete žáka propojit s českým žákem, který mu bude pomáhat se seznámit s prostředím české školy, představí ho spolužákům a bude modelovat správné chování ve škole. Vždy dbejte na dobrovolnost a nikoho nenutíte. Můžete samozřejmě také žáka seznámit s žáky z jiných tříd, kteří mluví stejným rodným jazykem jako on a jsou žáky školy již delší dobu. Může to působit jako povzbuzení, ale nemělo by to vést k přerušování kontaktu s dalšími spolužáky.

Pomáhejte žákovi se základní orientací po škole. Ukažte mu, kde je jeho kmenová třída, odborné učebny, které třída navštěvuje, sociální zařízení, jídelna, tělocvična, ředitelna, sborovna, šatna, družina apod. Je dobré vše opakovat několikrát v českém jazyce, ukazovat a dále používat různé pomůcky. Žák se může snažit slova opakovat, a tak si je upevňovat. Můžete si společně vytvořit mapku školy pro lepší orientaci.

Pomozte žákovi s osvojením si práv a povinností, které jsou spjaty se školní docházkou, pravidly chování ve třídě, základními ustanoveními školního řádu, klasifikačním řádem (žákovská knížka) a systémem výchovných opatření. Vysvětlete mu, co v prostorách školy smí a nesmí, kde se smí či nesmí pohybovat a proč. Neustále pečlivě a trpělivě vysvětľujte, co je nutné, aby plnil (domácí úkoly, příprava na hodiny, zajištění pomůcek), a kam se může obrátit pro pomoc. Můžete využívat komunikační karty, piktogramy, popisky a další názorný materiál.

Seznamte žáka s rozvrhem hodin (včetně pomůcek, učebnic, které bude na daný předmět potřebovat), režimem školy (vyučování, přestávky, odpolední vyučování) a organizací celého školního roku. Při představování harmonogramu školního roku zvláště upozorněte na státní svátky, dny ředitelského

volna, prázdniny a další akce školy, které se budou jistě velmi lišit od jeho dosavadní zkušenosti. Seznamte žáka s tím, jak vypadá školní den, co má očekávat, na co se v konkrétní den připravit, eventuálně co si má připravit doma.

Neopomeňte se zastavit u toho, jak probíhá školní stravování, jaké volnočasové aktivity škola nabízí, včetně denního, případně týdenního rozvrhu těchto aktivit. Postupně tak představte celkový provoz školy, vedle provozu školní jídelny (seznam alergenů, přihláška do školní jídelny, objednávání a placení obědů) také chod školní družiny (nabídka kroužků, přihláška, kde a kdy se zájmový útvar koná, jaké potřeby či pomůcky bude potřebovat, úplata za služby) a školního klubu (přihláška, harmonogram).

Komunikační kartičky:

- <https://www.autismus-a-my.cz/nahradni-komunikace/>
- Přehled dalších možností, kde najít různé komunikační kartičky, najdete na <https://www.inkluzivniskola.cz/komunikace-s-ditetem>
- <https://cizinci.npi.cz/wp-content/uploads/2021/06/tisk-KPZ-PU-01.pdf>

5. Jak komunikovat se zákonnými zástupci

Zapojení zákonných zástupců do života školy významně ovlivňuje motivaci žáka a urychluje integraci do české školy. Je třeba počítat s tím, že každý vzdělávací systém má jiná pravidla, jiné požadavky na žáky a vyžaduje jinou spolupráci s rodinou. V některých zemích je kladen důraz na vzdělávání a samotná výchova je zcela ponechána na rodině. To se může projevat rozdílnými zvyklostmi žáků cizinců ve školním chování, rozdílným způsobem omlouvání absencí, odlišnou kontrolou domácí přípravy i komunikací rodiny se školou. Berte v potaz, že rodiny z odlišného kulturního či jazykového prostředí nemají přístup k informacím o chodu naší školy a českém vzdělávacím systému, které jsou běžně známé ostatním rodičům.

Představte si, že vy sami jste přesídlili do cizí země. Pobýváte tam teprve krátce, hledáte si práci a vaše dítě nastupuje do školy. S hostitelskou zemí se teprve seznamujete, učíte se místní jazyk a nemáte téměř žádné informace o tom, jak funguje zdejší školství. Jak se cítíte? Co prožíváte? Jaké informace byste potřebovali, abyste to zvládli? Co (nebo kdo) by vám nejvíc pomohlo v komunikaci se školou? Tyto a jistě i mnohé další jsou rovněž otázky ukrajinských rodičů, kteří jsou mnohdy v ČR pouze několik týdnů, a jiní, ačkoliv přišli se svými dětmi již před několika měsíci, je teprve nyní poprvé posílají do české školy.

Na začátek je nutné si říci, že podobně jako v předchozích kapitolách neleží odpovědnost za integraci a komunikaci s rodinou žáka pouze na asistentovi. Ve škole by měl být nastaven systém, který pro tuto situaci zahrnuje třídního učitele, asistenta pedagoga a členy školního poradenského pracoviště (výchovný poradce, či speciální pedagog, případně školní psycholog, adaptační koordinátor nebo i koordinátor vzdělávání žáků cizinců). Každý z pracovníků by měl vědět, jakou funkci ve směru k žákovi vykonává a kdo celý tým řídí.

Jak může asistent efektivně podporovat komunikaci s rodiči

- Věnujte čas úvodnímu setkání (budujte vztahy). Snažte se rodinu poznat a pochopit.
- Základem nastavení dobré komunikace mezi asistentem pedagoga rodinou žáka je vzájemná úcta a respekt.

- Přestavte se, jednoduše vysvětlete, jaké činnosti ve škole vykonáváte (asistent nemusí být v zemi původu žáka obvyklá pozice) a sdělte, jak si přejete být osloven.
- Naučte se správně vyslovovat jméno žáka a jeho zákonného zástupce (respektujeme jejich identitu). Není příliš vhodné se opakovaně podívat, že je příliš složité a špatně zapamatovatelné. Naše snaha vyjadřuje respekt ke kultuře a je počátkem navázání dobrých vztahů. Pokud je jméno velmi neobvyklé a těžce zapamatovatelné, najděme si mnemotechnickou pomůcku. Nikdy jméno samovolně nepočesťujeme nebo dokonce dítě nepřejmenováváme českým jménem bez domluvy.
- Zajímejte se o okolnosti, které mohou ovlivňovat vzdělávání žáka: jazyky, kterými se v rodině hovoří, speciální vzdělávací potřeby, zvláštní schopnosti, zájmy, nadání, předchozí vzdělávání.
- Po dohodě s učitelem poskytněte zákonným zástupcům informace týkající se například pravidel chování ve škole a třídě, požadavků na školní pomůcky a domácí přípravu, způsob komunikace rodiny se školou, způsob omlouvání absencí a další.
- Chovejte se k rodičům jako k expertům, se kterými budete konzultovat případné otázky ohledně vzdělávání a chování jejich dítěte.
- Pokud si nejste jisti, že rodiče beze zbytku chápou, co jim sdělujete, využívejte napříště raději služeb profesionálního tlumočnicka.
- Pokud nemáte možnost služeb tlumočnicka využít, přizpůsobte jazyk nerodilému mluvčímu češtiny (vžijte se do druhého a zjednodušte svůj projev).
- Přizpůsobte tempo řeči, pečlivě vyslovujte.
- Dělejte pomlky, dejte rodiči čas, aby si slova mohl v hlavě přeložit a přizpůsobit obsah.
- Pokud rodič mluví příliš rychle nebo jeho přízvuk ztěžuje porozumění, neváhejte zdvořile požádat o zopakování věty nebo zpomalení. V interkulturní komunikaci není třeba používat velká vzletná slova. Nejjednodušší je držet se nejobvyklejší a nejčastěji používané slovní zásoby. Používejte pokud možno kratší slova.
- Nevedte dlouhé monology, ale sděľujte informace po menších úsecích a ověřujte porozumění. Pokud si nejste jisti, že rodič opravdu všemu porozuměl, raději klíčové informace nebo obtížnější čísla napište.
- Nepokládejte uzavřené otázky. V mnoha kulturách není přípustná záporná reakce. Dostanete odpověď ano, i když je skutečná odpověď ne.
- Přizpůsobte komunikační strategie při formálních i neformálních setkáních tomu, z jakého kulturního prostředí rodiče pochází. V mnoha kulturách humor a sarkasmus není tak oceňován jako v české kultuře. Někdy může dokonce působit ofenzivně. Kulturní rozdíly se odrážejí nejen ve verbální, ale i neverbální komunikaci. Pokud se rodič usmívá a přikyvuje, nemusí to nutně znamenat, že rozumí a souhlasí. Může to znamenat, že je zmaten, ale bojí se zeptat. Věnujte čas a pozornost tomu, jak rodiče reagují.
- Buďte poslem dobrých zpráv (buďte pozitivní). Zůstaňte s rodiči v pravidelném kontaktu a snažte se je zapojit do života školy a vzdělávání dětí. Obracejte se na ně nejen v případě problémů, ale pravidelně sděľujte i dobré zprávy – pokroky a úspěchy dítěte. Rodič je v novém prostředí stejně nejistý jako jeho dítě a jistě ocení vstřícnou komunikaci a pozitivní přístup.

Užitečné zdroje:

Adaptační koordinátor na základní škole. [online]. NPI ČR. Dostupné z:
<https://cizinci.npi.cz/adaptacni-koordinatori/>

Bernkopfová, M. et al.: Průvodce začleňováním žáků s odlišným mateřským jazykem pro základní školy. Praha: UK (2019)

Rodinný kurz. Kurzy češtiny pro cizince.cz [online] Dostupné z: <https://www.kurzycestinyprocizince.cz/cs/e-learning.html>

Deset zásad komunikace s rodičem z odlišného kulturního prostředí. [online]. NPI ČR. Dostupné z: <https://cizinci.npi.cz/integrace/>

Kourkzi, A.: Krabička první záchrany: první dny a týdny se žákem bez znalosti češtiny ve třídě. NPI ČR (2021). Dostupné z: <https://cizinci.npi.cz/wp-content/uploads/2021/06/tisk-KPZ-PU-01.pdf>

Nosálová, B. a kol.: Učíme češtinu jako druhý jazyk. META, o.p.s. (2018). Dostupné z: https://www.meta-ops.cz/sites/default/files/meta_ucime_cestinu_jako_druhy_jazyk_pruvodce_pro_ucitele_online.pdf

Prokopová, Z. et al. Asistujeme u dětí s odlišným mateřským jazykem. Praha: META, o.p.s. (2022). Dostupné z: <https://meta-ops.eu/publikace/asistujeme-u-deti-s-odlisnym-materskym-jazykem-prakticka-prirucka-pro-asisten>

6. Žák z Ukrajiny jako dítě cizinec, ohrožené dítě a válečný uprchlík

Přichází vám nový žák do třídy. Nevíme, co má za sebou v oblasti vzdělávací, výchovné, rodinné, sociální a v neposlední řadě čím si prošel během a po odchodu ze svého domova a své země, která je ve válečném stavu v důsledku agrese sousedního státu. Představte si, že se ze dne na den ocitnete v cizí zemi, kde třeba ani nechcete být, ale musíte. Neznáte jazyk, zvyky, nemáte kamarády. Bojíte se toho, co se děje ve vaší zemi s vašimi známými, rodinou, domovem, o kterém nemáte žádné přesné zprávy. Bojíte se toho, co jste viděli a zažili při odchodu ze své země. A nevíte, jak dlouho toto všechno bude trvat, jestli vůbec někdy bude svět okolo vás takový jako dřív. V takové situaci jsou bohužel desítky tisíc ukrajinských dětí, které od února přicházejí, nejčastěji pouze se svými matkami, do ČR hledat ochranu a bezpečí. Jakou podporu může nabídnout asistent pedagoga?

Při práci s dětmi/žáky cizinci obecně platí, že je dobré začít vnímáním kulturních odlišností. Zjistěte si co nejvíce dostupných informací o dané zemi a kultuře. Pravdou zůstává, že nejsme všichni stejní, totéž platí i pro naše žáky. To, že jsem Čech, nemusí nutně znamenat, že jsem muzikant, který miluje knedlíky 😊. Pro navázání prvotního vztahu s žákem je ideální popovídat si o jeho zemi, doptávat se na tradice, zvyky (jeho rodiny či města). Tím poznáme nejen našeho žáka, ale i představu, jakou má o životě. Některá specifika v chování žáka mohou vyplývat z rozdílné sociokulturní situace. V těchto případech je potřebné se zastavit, uvědomit si, že určité projevy nemusí být nutně schválnost. Mohou například vyplývat z jiných ustálených vzorců chování nebo to mohou být projevy prožívaného traumatu. Nejprve se pokuste popisným jazykem, bez hodnocení, reagovat na tuto situaci, popsat vlastní pocity nebo pocity lidí okolo. Vysvětlete, jak by to mělo být správně, a v následujícím kroku zkuste nacvičit vhodný postup.

Všimněte si několika možných specifíků, na která pravděpodobně také narazíte:

- Odlišné vnímání role muže a ženy ve společnosti, s čímž se mohou pojít rozdílné reakce na pokyny, které dává žena a muž,
- odlišné vnímání autority a co je považováno za projevy síly a slabosti,

- odlišné reakce na boj o pozici a moc v kolektivu, reakce na konflikt,
- rozdílný výchovně-vzdělávací systém a s tím i reakce na plnění povinností.

Samostatnou oblastí je podpora speciálních vzdělávacích potřeb žáka, který však ze své mateřské země nepřichází s potřebnou podporou. Asistent pedagoga může být prvním a zároveň možná i jediným, který identifikuje obtíž a potřebu specifické podpory pro konkrétního žáka. V případě ukrajinských žáků je postup pochopitelně stejný, nebo obdobný jako u jakýchkoli jiných žáků. Asistent pedagoga také v tomto případě informuje třídního učitele, obrací se na školní poradenské pracoviště a na zákonné zástupce žáka. Následuje objednání do školského poradenského zařízení (pedagogicko-psychologické poradny, nebo speciálně pedagogického centra), které provádějí zákonní zástupci v součinnosti se školou. Důležitá je spolupráce, součinnost a vzájemná informovanost všech aktérů. Pro překonání jazykové bariéry je samozřejmě vhodná přítomnost tlumočníka, ať již z řad pedagogů nebo rodičů hovořících například rusky/ukrajinsky či v rámci služeb NPI ČR ([tlumočníci do škol](#)).

Další oblast, na kterou je třeba se zaměřit, se týká identifikace ohroženého dítěte. O ohroženém dítěti mluvíme tehdy, pokud se prostředí nebo podmínky života dítěte natolik odchýlily od normy, že mohou bezprostředně poškozovat jeho vývoj a začlenění do společnosti. Obecně platí, že u ohrožených dětí máme oznamovací povinnost (tzn. neprodleně informovat třídního učitele, výchovného poradce školy, metodika prevence, vedení školy a OSPOD), současně však může být identifikace ohrožení u dětí z rodin válečných uprchlíků velmi složitá a určitě nepatří mezi běžné aktivity českých pedagogů. I pro asistenty pedagoga tedy platí, že je potřeba sledovat stav těchto žáků a pravidelně jakékoli náznaky ohrožení diskutovat s učiteli a dalšími (nejčastěji poradenskými) pracovníky školy. Pomocníkem při identifikaci ohroženého dítěte obsahující také návod na konkrétní postupy může být tzv. Karta identifikace ohroženého dítěte ([KID](#)).

Neméně důležitou oblastí jsou náročné životní situace, traumata a vliv traumatu na chování a prožívání dítěte. Náročné životní situace jsou stavy, které působí stresově, narušují rovnováhu jedince a při nichž zaběhlé a běžné prožívání a jednání není funkční a udržitelné. Psychické trauma vzniká v důsledku dlouhodobého, nebo příliš velkého stresu vlivem prožité události. Trauma není samotná událost, ale vzniklé psychické zranění, které se může u každého projevovat velmi odlišnými způsoby díky individuální odolnosti jedince.

U mladších dětí se náročné situace, přetížení nebo trauma mohou projevovat různými způsoby, často v kombinaci:

- bolestmi břicha anebo hlavy,
- různými druhy strachů (být sám nebo dělat cokoli samostatně, strachu ze tmy, strachu z náhlých zvuků, z rychlého příchodu zhurta či zpráva (když k nám někdo rychle čelně přijde), z hrubého tónu řeči),
- pláčem zdánlivě bez příčiny,
- zlobou,
- zamlklostí, neochotou mluvit,
- potížemi udržet moč nebo stolici,
- útekem, překotným úprkem,
- snahou sebe sama uklidnit nezvyklým způsobem (třasem, schoulením se, držením rytmu, kýváním),
- lpěním na stejnosti, na předmětu,
- špatným pocitem ze sebe sama,

- přehnanými reakcemi zdánlivě bez příčiny (např. opakovaným trháním kreseb),
- celkovou ostražitostí (celkové napětí, „připravenost k útěku“).

U starších dětí a adolescentů se náročné situace, přetížení nebo trauma mohou projevovat např.:

- velkou potřebou být aktivní, nebo naopak vůbec nechtějí o tématu nic slyšet,
- odváděním pozornosti nemístnými poznámkami a komentáři,
- obavami ze změn,
- neochotou s vámi vůbec mluvit, nebo naopak chtějí s vámi vše stále probírat,
- náhlou ztrátou zájmu o své kamarády, nebo naopak s nimi neustále žijí na sociálních sítích,
- nadměrnou potřebou jíst, nebo odporem k jídlu vůbec,
- bolestmi hlavy, břicha,
- zvýšenou potřebou pozornosti,
- agresivním a konfliktním chováním,
- pohrdáním dospělými vyjadřovaným nahlas,
- pocity ztráty směru, zmařené budoucnosti („stejně nedožijeme toho, co bychom nejvíc chtěli, tak co“),
- přecházením do vzdoru, hádek, polemik, urážení, ostrých názorů,
- pocity úzkosti, stažení, deprese, bezmoci, vyčerpání, únavy či ztráty smyslu,
- zneužíváním návykových látek, sebepoškozujícím chování,
- vystupňovanou rivalitou mezi sourozenci, nebo naopak mohou být nadměrně ochráněnější,
- předčasně dospělým chováním k rodičům, ale třeba i k sourozencům.

Co může asistent pedagoga udělat, pokud se u žáka projeví trauma?

- 1) Budování pocitu bezpečí a jistoty díky přijetí a porozumění
 - Potvrzení toho, že každý život má cenu, každý má právo na lásku, respekt.
 - Že to, co cítí a prožívá je sice těžké, ale má na to právo a nemusí na to být sám. Zároveň je důležité cítit nějaké pocity a emoce.
 - To, co se děje a co prožívá, není chyba dítěte.
 - Má právo na pocity, na klid, na zotavení a nemusí nikomu nic vysvětlovat.
- 2) Podpora pohody a dobrých vztahů
 - Začleňování dítěte do kolektivu – práce s třídním klimatem.
 - Akceptace, empatická podpora, respektující přístup a předvídatelnost pro všechny v rámci heterogenity třídy.
- 3) Doplnění důvěry, sebedůvěry a hledání silných stránek
 - Profil na jednu stranu pro každé dítě ve třídě – kompilát profilu složený z informací od dítěte, učitele, spolužáků.
- 4) Oceňování a pozitivní zpevnování pokroků
 - Slovní hodnocení, odměnové a motivační hodnocení pokroků a posunů, dodržování pravidel.
- 5) Návuk seberegulace a zklidnění při stresové situaci, nebo panické atace
 - A) Při individuální práci
 - Zklidnění pomocí zdrojů – mysl na to, co ti dělá dobře, co nebo koho máš rád. Všiměj si pocitu v těle, zapamatuj si pozitivní pocit.
 - Zklidnění pomocí vypnutí (vybití) – sleduj vjem v těle, pokus se ho zachytit a vypnout. Pokud napětí nemizí, pokuste se mu dát hlas – co by ti toto napětí řeklo?

- Stabilizace pomocí dechu – jednu ruku dej na hrudník, druhou na žaludek, sleduj svůj dech.
 - Stabilizace pomocí orientace a uzemnění – zhoupni se na chodidlech, poté se pevně zapři do chodidel a očima vyhledej cca 8 předmětů okolo sebe, které mají stejnou barvu, potom ty, co mají stejnou velikost, stejnou texturu...
 - Stabilizace a zklidnění pomocí propojení pravé a levé hemisféry - zkříž ruce a střídavě poklepávej pravou a levou rukou ve stejném rytmu na paže, můžeš postupovat na boky, nohy, až ke kotníkům.
- B) Při společné práci
- Vizualizace a nácvik – menší děti
- Lehni si na zem, představ si, že jsi kukuřice, zahřívají tě a ty vyskočíš a pukneš jako popcorn.
 - Břicho je jako balonek – může se hodně nafouknout a sfouknout.
 - Jsi zemětřesení a můžeš ze sebe setřást úplně všechno, co nechceš.
- Vizualizace a nácvik – starší děti
- Představ si, že svým nádechem naplňuješ mraky a svým výdechem je můžeš odfouknout pryč. Zároveň můžou volně klidně plynout a stejně je všechno v pořádku.
 - Zavři oči, představ si něco hezkého anebo veselého. Usměj se, zasměj se a pozoruj, jaký ti to vyvolalo v těle pocit, zkus si ten pocit zapamatovat, potom popsat ostatním
 - Představ si květinový záhon s oblíbenými květinami, ty jsi v houpací síti, je ti fajn. Okolo zpívají ptáci, voní květiny, šimrá tě sluníčko a lehce hladí vánek, hraje příjemná hudba a tobě je dobře, uvolněně a fajn.
 - Lehni si na zem, volně dýchej. S nádechem zatni svaly a s výdechem je uvolni. Představ si obrovskou horu, s nádechem zatni svaly a řekni si, že máš tak velkou sílu, že žádná hora není problém.

Užitečné zdroje:

Kontakty na krajské úřady, OSPOD

<https://www.mpsv.cz/web/cz/kontakty-na-mpsv-krajske-urady-a-obce>

Karty identifikace ohroženého dítěte

<https://cosiv.cz/cs/2022/05/02/karta-kid-pomuze-vcas-rozpoznat-ohrozene-dite/>

Interaktivní katalog jevů ohrožujících dítě a služeb pro dítě a rodinu

<http://katalog.pravonadetstvi.cz/mpsv/ikredakce.nsf/i/jevy>

<https://www.podporainkluze.cz/material/20-vzkazu-pro-lidi-kteri-prozivaji-trauma/> – infografika v češtině i ukrajinštině

<https://cosiv.cz/cs/2022/03/26/pomoczakum/> – infografika k začlenění ukrajinských žáků

<https://www.centrumlocika.cz/novinky/predstavujeme-vam-ukrajinsky-balicek-2> – soubor infografik první pomoci pro žáky

©Národní pedagogický institut České republiky

Datum vydání: 1. září 2022

Autorský kolektiv: Olga Havlátová, Veronika Ješátková, Alice Kourkzi, Tomáš Machalík, Zbyněk Němec, Tereza Škachová, Miroslav Vosmik, Renata Votavová

Poděkování za spolupráci patří týmu Českého centra Kyjev.